

8. О борьбе с терроризмом: Закон Республики Беларусь от 3 янв. 2002 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2006. – № 9. – 2/1194.

9. Уголовный кодекс Российской Федерации // Сб. законодательства Российской Федерации. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.

10. Уголовный кодекс Республики Казахстан // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 15–16. – Ст. 211.

11. Буткевич С. А. Щодо адміністративно-правового механізму запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму / Сергій Анатолійович Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – (Серія «Юрид. науки»). – Т. 22 (61). – № 2. – 2008. – С. 68–74.

12. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Надійшла до редколегії 12.01.2009

Анотації

Нормативне забезпечення діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом в Україні пов'язано з чітким визначенням та законодавчим закріпленням їхнього переліку та принципів діяльності, певних термінів тощо. З метою належної організації системи заходів щодо запобігання та протидії фінансуванню тероризму необхідно внесення відповідних змін та доповнень до чинного законодавства.

Нормативное обеспечение деятельности субъектов борьбы с терроризмом в Украине связано с четким определением и законодательным закреплением их перечня и принципов деятельности, определенных понятий и т.д. С целью надлежащей организации системы мер по предупреждению и противодействию финансирования терроризма необходимо внесение соответствующих изменений и дополнений в действующее законодательство.

Normative maintenance of activity of the subjects of counteraction to terrorism in Ukraine is connected to precise definition and legislative regulation of their list and principles of the activity, the certain definitions etc. With the purpose of appropriate organization of system of measures under the prevention and counteraction of financing of terrorism entering respective alterations and additions into the current legislation is necessary.

УДК [343.9:340.68] (094) (477)

Ю. В. ОРЛОВ,

*викладач кафедри кримінального права
Харківський національний університет внутрішніх справ*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ПРОЄКТІВ

Сучасний етап розвитку правової системи в Україні, висуваючи до законотворчого процесу вимоги науковості, системності та криміногенної безпечності, одночасно характеризується певною конфліктністю та непослідовністю у розробці нових правових норм. Одним із наслідків цього є наявність у національному позитивно-правовому полі так званих правових детермінант злочинності – положень

нормативно-правових актів, що мають криміногенний характер, оскільки їх практична реалізація може детермінувати вчинення злочинів або ж блокувати дію антикримінальних заходів, що вживаються суспільством та державою. Ефективно протидіяти вказаному явищу, на наше переконання, можна шляхом запровадження у процес позитивно-правового нормотворення кримінологічної експертизи норма-

тивно-правових актів та їх проектів. Останню, на нашу думку, можна розглядати як форму наукового забезпечення законотворчого процесу (а також процесу створення інших нормативно-правових актів), реалізація якої одночасно становить напрямок кримінологічної практики.

Спроби запровадження інституту кримінологічної експертизи у практику протидії злочинності в Україні робились ще із середини 90-х рр. минулого століття. Серед вітчизняних науковців, що займалися означеною проблематикою, слід виділити А. Закалюка, О. Джужу, О. Кирилюка, В. Поклада. Однак, у своїх працях зазначені вчені торкалися питання щодо методологічного підґрунтя кримінологічної експертизи лише поверхово, що, звичайно, є недоліком у процесі наукового забезпечення розвитку останньої. У зв'язку з цим **метою** даної статті є визначення методологічних засад провадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів.

Під методологією кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів ми розуміємо систему філософських, соціологічних, правових та інших принципів і правил організації та побудови кримінологічного дослідження нормативно-правових актів та їх проектів, що забезпечує виявлення в них положень, що можуть детермінувати вчинення певних злочинів або ж блокувати дію антикримінальних заходів, що вживаються суспільством і державою. Під методологічними ж засадами кримінологічної експертизи, які, власне, і є **предметом** даної статті, ми розуміємо найбільш загальні, вихідні, концептуальні начала методологічного характеру, організації та проведення кримінологічних експертиз нормативно-правових актів та їх проектів, визначення яких обумовить можливість наступного осмислення методології цього інституту.

Звернемо увагу, що методологія кримінологічного дослідження не є відособленою, тобто не функціонує автономно, а включена до системи знання, що характеризується більш загальним рівнем теоретич-

ного узагальнення, універсалізації. Це пояснюється тим, що як в юриспруденції, так і в інших галузях знання досить чітко розрізняють методи філософського, загальнонаукового та спеціально-галузевого рівня [1], що дозволяє нам виділити відповідні рівні також і в методології кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів. На цій же концептуальній основі ґрунтуються і враховані нами рекомендації міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства», згідно з якими будь-які правові явища (а наше дослідження безпосередньо торкається правових явищ у їх кримінологічному значенні) можуть бути розглянуті на таких методологічних рівнях: а) філософському (світоглядному); б) загальнонауковому; в) спеціальнонауковому як юридичної науки, так і неюридичних наук (економіка, політологія, соціологія, психологія, математика, кібернетика тощо) [2].

Така диференціація рівнів пізнання обґрунтовується також особливостями предмета кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів. У свою чергу, визначення предмета кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів як однієї з концептуальних форм кримінологічної практики багато в чому залежить від розуміння дисциплінарної сутності кримінологічної науки. Ми дотримуємося розуміння кримінології як міждисциплінарної, комплексної науки, предмет дослідження якої охоплює не лише злочинність, але й екстраполює свій інтерес на суміжні зі злочинністю явища та процеси. Таким чином, кримінологічна експертиза нормативно-правових актів та їх проектів, логічно визначаючи останні як об'єкт свого дослідження і будучи вбудованою в систему кримінологічного знання і практики (а останні, як відомо, мають міждисциплінарний характер), тим самим обумовлює свою увагу до широкого спектру соціально-правових реалій як до предмета пізнання. Весь цей спектр умовно можна скомпонувати за трьома напрямками:

а) елементи правової системи суспільства (переважно це її позитивно-правове ядро); б) соціальні практики (до них можна віднести різні соціальні інститути та підсистеми суспільства, інноваційні процеси у соціокультурній, економічній, духовній сферах, особливості сприйняття соціумом так званих ефектів глобалізації, компенсаторні соціальні механізми на неадекватні правові норми тощо); в) злочинність як особливий вид взаємодії правової системи і соціальних практик. При цьому важливо мати на увазі, що перші два напрямки належать до предмета кримінологічної експертизи настільки, наскільки вони є системоутворюючими і мають детермінаційне значення для сучасної злочинності в Україні. В даному аспекті мова може йти як про негативні ефекти динамічної взаємодії вказаних елементів, так і про їх позитивні форми організації, що має важливе значення для надання дієвих рекомендацій за результатами кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів.

Взаємодія описаних вище елементів предмета кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів характеризується складністю та багатогранністю детермінаційних зв'язків, а тому вимагає інтегрованого використання на синтетичній науковій основі як загальнонаукових методологічних концепцій, так і спеціальних кримінологічних теорій.

У зв'язку з цим, ми вважаємо, що в даному аспекті на філософському рівні ефективним є застосування діалектичного детермінізму, що фундує такі категорії, принципи та філософські закони, як закон всезагального універсального зв'язку, принцип історизму, закон єдності і боротьби протилежностей, категорія загального, особливого та одиничного тощо.

Сутність закону всезагального універсального зв'язку полягає в тому, що жодне явище природи та соціального середовища не може відбутись безнаслідково. Кожне явище здатне породжувати наслідки свого існування і, у свою чергу, є наслідком існування інших явищ (тобто

мова йде про ідею причинності). Ця здатність об'єктивно необхідна, універсальна.

Однак впровадження цього закону в дослідження соціальних процесів та явищ має бути продуманим і враховувати специфіку останніх. Справа в тому, що в останньому ХХ ст. актуалізувався характерний для всієї історії людства пошук універсальних законів конструювання соціальних систем. Цей процес супроводжується уніфікацією соціологічного, біологічного, фізико-математичного та іншого знання. Проголошується створення філософії світобудови як причинної системології, універсологія як новий напрямок науки, що базується на міждисциплінарних дослідженнях причинної системології, космофії, гносеології релятивізму, кардинальної психології, психосистемології, універсального управління, соціосистемології тощо [3]. Поряд із цим, розвивається протилежний непричинний науково-філософський системологічний напрямок (в якому випадковості відводиться провідна роль) – синергетика. Однак, на наше переконання, їх використання при дослідженні соціальних процесів і явищ, зокрема, таких, що характеризують та супроводжують зв'язки правової системи і системи злочинності, є недоцільним та дещо передчасним, поперше, через їх функціональну наукову незавершеність: вони визнаються науковими напрямками, а не наукою чи методологією зі сформованими і перевіреними методами дослідження [4]. По-друге, ці напрямки знання, як небезпідставно зауважує В. І. Поклад, соціального середовища на даному етапі їх розвитку фактично зводяться до редуccionізму, що абсолютно неприпустимо в контексті нашого дослідження. Справа в тому, що порівняно з природничою сферою сфера соціальна має ряд специфічних ознак. Одними з найважливіших, на наш погляд, є, поперше, принципова неможливість застосування закону збереження речовини та енергії для соціальних систем в повному обсязі і, по-друге, трансцендентна природа людини, що обумовлює неможливість універсалізації, повної уніфікації природ-

ничого та соціального знання. Таким чином, у нашому дослідженні ми використовуємо, але не абсолютизуємо закон загального універсального зв'язку і принцип причинності.

Наступним фундаментальним законом філософського рівня методологічних засад кримінологічної експертизи є закон єдності і боротьби протилежностей (діалектична суперечність). Його сутність зводиться до того, що кожному явищу, яке становить собою певну цілісність, властиві внутрішні суперечності, тобто такі процеси і тенденції певного холистичного процесу, явища, що одночасно взаємообумовлюють та взаємовиключають одне одного. Таке умовне роздвоєння сил, речовини, енергії у єдиному цілісному утворенні (явищі, процесі) є «двигуном» його розвитку. Не є виключенням і соціум, що сприймається як цілісний організм зі складною розгалуженою структурою, в якій також виникають і взаємодіють такі елементи, які одночасно взаємообумовлюють, взаємодоповнюють і взаємовиключають один одного. Цей закон описує джерело і механізм саморуху та саморозвитку того чи іншого суспільного процесу чи явища, в тому числі системи права і злочинності як підсистем соціального організму. Адже немає жодного суспільства, яке б не було внутрішньо суперечливим. А як відомо, соціальні суперечності вважають однією з глобальних детермінант злочинності. Джерела та конкретні форми таких суперечностей можуть набувати різного характеру та проявлятися у різних сферах. У цьому контексті не є винятком і сфера правового врегулювання процесу функціонування соціуму, суперечності в якій здатні набувати криміногенного характеру.

Актуальним також, на нашу думку, є використання принципу історизму, який дозволяє враховувати історичні умови життєдіяльності конкретного суспільства. Зробити науковий прогноз стосовно розвитку того чи іншого соціального явища, зокрема, системи права (окремих її елементів), системи злочинності (окремих її еле-

ментів) тощо, об'єктивно неможливо без аналізу конкретних історичних станів об'єкта, що досліджується. Зокрема, в експертно-кримінологічному дослідженні принцип історизму може широко використовуватися при аналізі традиційного та інноваційного аспектів у праві, їх взаємозв'язку з іншими соціальними інноваціями і традиціями та можливими криміногенно небезпечними варіантами їх взаємодії.

Таким чином, діалектичний детермінізм на основі використання вказаних законів та принципів обґрунтовує сутнісний зв'язок явищ та подій, пояснює їх походження і переродження, перехід з одного стану в інший з урахуванням історичної ретроспективи, появу нових якостей і є, таким чином, найбільш плідною методологічною платформою філософського рівня, зокрема, для досліджень кримінологічного профілю [5].

Загальнонауковий рівень методології кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів характеризується можливістю використання численних методів, серед яких доречно виділити такі, як абстрагування, порівняння, моделювання, метод системного аналізу, прогнозування. Останні два методи є базовими, адже саме прогноз (зокрема, кримінологічний) лежить в основі висновку про криміногенність тих чи інших положень нормативно-правового акта [6]. Системний же аналіз елементів, що входять до предмета експертно-кримінологічного дослідження, дозволяє зробити прогноз, адекватний об'єктивним реаліям. Характерним є те, що теорія систем охоплює необхідні для будь-якого дослідження соціальних явищ базові положення структурного функціоналізму та факторного аналізу і є, таким чином, по суті, синтетичною теорією.

Ключовими принципами вказаної теорії є: принципова відмінність властивостей цілісної системи від властивостей складників даної системи; залежність кожного елемента, відношення у системі від його місця, функцій усередині цілого; кожен елемент системи може, у свою чергу,

за наявності певних підстав розглядатися як система, а будь-яка система – як один із елементів більш загальної системи; поведінка системи є результатом не лише взаємодії всіх її елементів, але і впливу інших факторів (систем). Указана теорія претендує на роль універсальної у процесі пізнання явищ природи і суспільства. Однак, як уже зазначалося вище, значення теорії систем для дослідження соціальних процесів не слід перебільшувати. Тому ми не зовсім згодні з позицією Д. А. Лі, який вважає теорію систем (зокрема, модульну теорію соціуму як засновану на вказаній теорії методу) «панацеєю від усіх бід, єдиним засобом пізнання дійсності...» [7]. Соціум – це специфічна, унікальна система. У суспільстві, завдяки життєдіяльності людей, наділених розумом, свободою волі та здатністю до творчої діяльності, детермінаційні зв'язки мають не функціонально-невідворотний характер (як у світі природи), а характер «імовірнісної необхідності» (не фатальної невідворотності, а поліваріантності, де випадковість відіграє значну роль). Значне обумовлення соціальних процесів факторами суб'єктивного характеру спонукає нас звернутися до соціального детермінізму, через призму якого і повинна розглядатися теорія систем як методологічна платформа кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів у межах діалектичного детермінізму. Соціальний детермінізм пояснює всю багатоманітність детермінаційних зв'язків між соціальними явищами, процесами, системами у своєму існуванні і розвитку. Таким чином, соціальний детермінізм у поєднанні з теорією систем є спеціальним, розрахованим на дослідження суспільних процесів, явищ системного характеру, напрямком діалектичного детермінізму.

Окреслення методологічних засад філософського і загальнонаукового рівня, на якому можливе, на нашу думку, ефективне дослідження процесів взаємодії соціальних підсистем спонукає до пошуку найбільш адекватної теорії спеціального, кримінологічного характеру, в поєднанні з

якою соціальний детермінізм і теорія систем нададуть можливість дослідити процес формування і функціонування обумовленої правовими детермінантами сфери системи злочинності. На думку деяких учених [3; 8; 9], такою спеціальною теорією є феноменологію злочинності. В теорії систем феноменологію розуміють дещо інакше, ніж у класичній філософії – як формалізований опис поведінки складних систем (у тому числі, і системи злочинності та інших соціальних підсистем). Феноменологія пояснює механізм взаємодії елементів систем. За твердженням її розробників, феноменологія сприймає об'єкти та відношення між ними як властивість природи. Її задача – формалізація відношень, що існують між об'єктами, і представлення їх у вигляді закономірностей, залежностей. Основними інструментами феноменології (в тому числі, і феноменології злочинності) є математика алгоритмічних процесів, факторний аналіз. Завдяки їх використанню формалізована система описується у вигляді множини величин. Кожна величина є результатом дії інших величин (факторів) [7]. Таким чином, феноменологічний підхід до описування поведінки виявляє статистичні, а не сутнісні детермінаційні закономірності взаємодіючих об'єктів, що не дозволяє з'ясувати діалектичну природу змін у системі злочинності через взаємодію системи права і соціальних практик.

Більш плідним та обґрунтованим у даному аспекті ми вважаємо використання такого методологічного напрямку в теорії систем, як генеалогія (зокрема, генеалогія злочинності). Термін «генеалогія» у загальній теорії систем означає принцип моделювання, заснований на врахуванні закономірностей, сутнісних залежностей функціонування системи [3]. Генеалогія детермінованої позитивним правом злочинності дає можливість дослідження сутнісної, системної її характеристики. Вона, на відміну від феноменології злочинності, не обмежується визначенням статистичної кореляції між факторами взаємодіючих систем, але надає обґрунтування законо-

мірностей праводетермінованої системи злочинності. Генеалогія злочинності – складова частина генеалогії суспільства, що вивчає процеси зародження, становлення суспільних законів, закономірностей соціальних груп та інших структурних утворень суспільства. Сутність генеалогії злочинності полягає у тому, що констатується наявність як внутрішніх (самодетермінація), так і зовнішніх факторів системи злочинності. Остання пов'язана з численними соціальними процесами багатьма факторними залежностями, зокрема, із системою права через систему соціальних практик: залежно від адекватності позитивно-правової інновації можна говорити про можливі наслідки її взаємодії із системою визначених (обумовлених сферою дії правової інновації) соціальних практик. Залежно від якісних характеристик останніх можна з певною мірою достовірності визначити можливість виникнення небажаних (або ж, навпаки, бажаних) змін у системі злочинності (у її структурі, показниках, динаміці) і, таким чином, виявляти сутнісно-детермінаційні факторні зв'язки. При цьому важливо зазначити, що можливість передбачення наслідків таких зв'язків має ймовірний якісний характер. А тому для його описання і дослідження, на наше переконання, не може бути застосований феноменологічний жорстко формалізований інструментарій; процеси правової детермінації злочинності не можуть бути зведені виключно до числової форми, адже сфера соціальних практик має

динамічний, в деяких випадках – мало прогнозований характер, залежить від значної кількості зовнішніх і внутрішніх факторів. Але це не означає, що генеалогія злочинності має оперувати абстрактними метапоняттями та конструкціями. Бажано і навіть необхідно застосовувати методи соціального моделювання і конструювання з використанням факторного аналізу. Поєднання якісних і кількісних методів аналізу надасть кримінологічному дослідженню конкретності, формально-логічної визначеності. Саме тому генеалогія злочинності, на наш погляд, має застосовуватись як спеціально-кримінологічна методологічна платформа кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що саме унікальність предмета кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів обумовлює специфічність його методологічного базису. Останній, на наше переконання, становить собою поєднання діалектичного детермінізму (у формі соціального детермінізму), теорії систем та генеалогії злочинності. Однак, слід зазначити, що окреслення методологічних засад кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів ставить нові рубежі у розбудові інституту кримінологічної експертизи, пов'язані із визначенням її методології, методики та практичною його реалізацією із врахуванням вироблених нами пропозицій.

Література

1. Лукич Р. Методология права / Лукич Р. – М. : Прогресс, 1981. – 304 с.
2. Рекомендації міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» // Вісник Академії правових наук. – № 1 (8). – X., 1997. – С. 150–54.
3. Шепеленко Л. А. Преступность как система: попытка критического анализа / Шепеленко Л. А. – Луганск : РИО ЛГУВД, 2006. – 94 с.
4. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: синергетика и теория социальной самоорганизации / Василькова В. В. – СПб. : Лань, 1999. – 480 с.
5. Даньшин И. Н. Курс лекций по криминологии / И. Н. Даньшин, В. В. Голина. – X. : Одиссей, 2007. – 280 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 3. / Закалюк А. П. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 317 с.
7. Ли Д. А. Преступность как социальное явление [Электронный ресурс] / Ли Д. А. – М. : Русский мир, 1998. – Режим доступа : <http://www.lbg.ru/articles/2005/45klinko.htm>.

8. Давыдов А. Модульный анализ и конструирование социальных систем [Электронный ресурс] / Давыдов А. – М., 1998. – Режим доступа : <http://www.lbg.ru/articles/2007/07klinko.htm>.

9. Овчинников С. Н. Принцип детерминизма в методологии правоведения / С. Н. Овчинников // Правоведение. – 1984. – № 2. – С. 35.

Надійшла до редколегії 14.03.2009

Анотації

У статті порушується вельми актуальна проблема щодо розроблення методологічних засад кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів. Автор пропонує власне бачення методологічної платформи останньої, яка обумовлена особливостями предмету зазначеного виду експертизи та диференційована за трьома рівнями. На філософському рівні пропонується використовувати методологію діалектичного детермінізму; на загальнонауковому – методи прогнозування та системний аналіз; на спеціально-галузевому (кримінологічному) – генеалогію злочинності.

В статье поднимается достаточно актуальная проблема по разработке методологических начал криминологической экспертизы нормативно-правовых актов и их проектов. Автор представляет собственное видение методологической платформы последней, которая обусловлена особенностями предмета указанного вида экспертизы и дифференцирована по трём уровням. На философском уровне предлагается использовать методологию диалектического детерминизма; на общенаучном – методы прогнозирования и системный анализ; на специально-отраслевом (криминологическом) – генеалогию преступности.

The article is dedicated to the problem of methodological bases of criminological expertise of laws and its projects, witch had to tilling. The author has been proposing own viewing of criminological expertise's of laws and its projects methodological aspects, witch based on it subject and has differenced on three levels. On a philosophical is proposed to use methodology of dialectical determinism; on a general-scientific – the methods of prognosis and system analyze; on a special-sprout (criminological) – genealogy of crime.

УДК 343.982.33

В. В. БІРЮКОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри криміналістики*

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

РЕЄСТРАЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Розвиток інформаційних технологій, бурхлива інформатизація суспільства не могли не позначитись на розвитку наукових знань. Це, у свою чергу, зумовило появу нових термінів та понять, в основі яких лежить інформація. Практично в кожній галузі знань використовується поняття інформації з урахуванням специфіки галузі. Таким чином, лише в криміналістиці оперують кримінальною, криміналістичною, криміналістично значущою, доказовою, орієнтуючою, потенційною та

іншими поняттями інформації.

Криміналісти, які безпосередньо звертались до розгляду інформаційних систем, а також питань, пов'язаних із криміналістичною реєстрацією і функціонуванням обліків, увели в обіг термін «реєстраційна інформація». Його використовують у своїх працях Р. С. Белкін, А. Р. Белкін, В. А. Образцов, С. А. Ялишев, Р. А. Усманов та ін. [1, с. 323; 2, с. 153; 3, с. 48; 4, с. 38].

Незважаючи на те, що такий термін використовується протягом тривалого часу